

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.272

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ У КК УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Володимир Бурдін

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000
e-mail: volodymyr.burdin@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0736-0159*

Розглянуто питання, які стосуються спеціальної конфіскації. Зроблено висновок, про те, що і в чинному КК України, і в Проєкті КК, який розробляється Робочою групою з питань реформування кримінального законодавства, положення, які передбачають можливість застосування спеціальної конфіскації, суттєво не відрізняються. У найбільш загальних рисах можна стверджувати, що спеціальній конфіскації підлягає майно, яке використовувалося як знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, майно, яке отримано внаслідок вчинення такого правопорушення, а також і вторинні доходи, отримані в подальшому від такого майна. Звернено увагу на тому, що в Проєкті КК його автори термінологічно більш правильно підходять до ситуацій, коли об'єктом вилучення є майно, на яке особа не набула і не могла набути права власності, наприклад, коли йдеться про незаконно виготовлену зброю, наркотичні засоби тощо. Очевидно, що говорити в таких випадках про конфіскацію цих предметів неправильно. Розглянуто правову природу спеціальної конфіскації і запропоновано віднести її до видів додаткових покарань. Проаналізовано положення Директиви ЄС 2024/1206, які стосуються можливості запровадження так званої розширеної і автономної конфіскації, а також конфіскації без попереднього засудження особи.

Ключові слова: вилучення майна, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, покарання, спеціальна конфіскація.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2025.81.259>

І в чинному КК України, і в Проєкті КК, який розробляється Робочою групою з питань реформування кримінального законодавства, яка функціонує у складі Комісії з питань правової реформи, створеною Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р., передбачений інститут так званої спеціальної конфіскації. Можна стверджувати, що у своїх суттєвих ознаках цей інститут в Проєкті КК не зазнав вагомих змін порівняно з чинним КК України ні щодо підстав застосування спеціальної конфіскації, ні щодо переліку майна, яке може бути конфісковане. В найбільш загальних рисах можна стверджувати, що спеціальній конфіскації підлягає майно, яке використовувалося як знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, майно, яке отримано внаслідок вчинення такого правопорушення, а також і вторинні доходи, отримані в подальшому від такого майна. Щоправда, треба відзначити, що в Проєкті КК його автори термінологічно більш правильно підходять до ситуацій, коли об'єктом вилучення є майно, на яке особа не набула і не могла набути права власності, наприклад, коли йдеться про незаконно виготовлену зброю, наркотичні засоби тощо. Очевидно, що говорити в таких випадках про конфіскацію

цих предметів неправильно, адже відповідно до положень цивільного законодавства, зокрема, ст. 354 ЦК України, конфіскувати можна лише те майно, яке перебуває у власності особи, тобто отримано нею на законних підставах, адже в іншому випадку особа не стає власником, а лише незаконним володільцем відповідного майна (активів) і може йтися лише про його вилучення. І в цьому відношенні в Проекті КК чітко розмежовано випадки застосування спеціальної конфіскації (ст. 3.9.1.) і вилучення майна (ст. 3.9.3.). Щоправда, не зважаючи на загалом правильну позицію щодо розмежування понять конфіскації та вилучення майна, в Проекті також допущена певна неточність. Адже в ст. 3.9.1. йдеться про конфіскацію доходів, отриманих від майна, яким винний заволодів протиправно внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Очевидно, що такі доходи також не стають його власністю, а тому говорити про їх конфіскацію неправильно. Більш правильно було би ці положення розмістити у ст. 3.9.3., в якій йдеться про вилучення майна.

Перш ніж вирішувати питання про підстави застосування спеціальної конфіскації, перелік та види активів, які можуть бути конфісковані або вилучені, потрібно висловити свою думку щодо правової природи спеціальної конфіскації, адже положення про цей вид конфіскації містяться не тільки в КК, але в КПК України. Окремого дослідження потребує питання співвідношення видів конфіскації, які передбачені в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві, та положень Глави 12 ЦПК України, яка регламентує особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення у дохід держави щодо особи, яка є уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Частково цю проблему окреслено згодом. Розглядаючи питання про правову природу спеціальної конфіскації важливо наголосити, що кримінальне процесуальне законодавство містило ці положення задовго до їх появи в матеріальному кримінальному законі, що само собою породжує сумнів щодо правової природи цього виду конфіскації як інституту матеріального кримінального права.

Що ж до появи цього інституту в кримінальному законі, то треба пригадати наступне. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно Плану виконання дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18 квітня 2013 р. № 222-VII КК України був доповнений ст. 96¹, 96², в яких йдеться про спеціальну конфіскацію, а в санкціях статей, які передбачають склади окремих службових кримінальних правопорушень, спеціальна конфіскація появилась поряд з покаранням. Після цього нововведення створювалося враження про те, що спеціальна конфіскація стала розглядатися законодавцем як різновид покарання, а її призначення або не призначення повинно було відбуватися відповідно до загальних та спеціальних правил призначення покарання. Натомість змін у переліку покарань з метою його розширення за рахунок спеціальної конфіскації не відбулося, а питання про те, якими критеріями повинен був керуватися суд при її призначенні залишалося неясним. Тобто незрозумілим було питання чи поширюються на цей захід правила призначення покарання? Згодом Законом України від 10 листопада 2015 р. № 770-VIII положення про спеціальну конфіскацію були виключені зі санкцій усіх статей Особливої частини КК України, проте необхідність існування спеціальної конфіскації в КК України саме як заходу кримінально-правового впливу законодавцем навіть не ставилося під сумнів. Отже, і надалі дискусія про те чи є спеціальна конфіскація за своєю правовою природою інститутом матеріального чи процесуального кримінального права залишається відкритою.

У цьому відношенні не зайвим буде наголосити, що доповнення кримінального закону положеннями про спеціальну конфіскацію відбувалося без узгодження з кримінальним процесуальним законодавством. Саме тому сьогодні можна стверджувати, що значною мірою ці положення дублюються, а в окремих аспектах створюють міжгалузеву колізію. Так, у КК відбувається обмеження переліку кримінальних правопорушень, щодо яких можливе застосування спеціальної конфіскації, зокрема, законодавець не передбачає можливості її застосування щодо тих осіб, які вчинили кримінальні проступки. Натомість жодних обмежень застосування спеціальної конфіскації у ст. 100 КПК України не передбачено. Так само процесуальне законодавство не передбачає винятків щодо застосування спеціальної конфіскації залежно від того на яких підставах відбулося звільнення особи від кримінальної відповідальності, якщо судом прийнято відповідне рішення. Водночас у ч. 4 ст. 96² КК вказується про те, що спеціальна конфіскація не застосовується, якщо особу було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. В ст. 100 КПК України прямо не згадується ситуація про можливість конфіскації незаконних (передусім вторинних) активів, якщо вони опинилися у володінні третьої особи. Тоді, коли в ч. 5 ст. 96² КК безпосередньо згадується ця ситуація і йдеться про можливість застосування спеціальної конфіскації і щодо таких осіб, якщо третя особа знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій з ознак, зазначених у п. 1-4 ч. 1 ст. 96² КК. Абсолютно недоречно, на мій погляд, у ч. 5 ст. 96² КК передбачено положення про те, що спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача. Річ у тім, що питання про те, хто саме є добросовісним набувачем і в яких випадках навіть у нього може бути вилучене майно доволі докладно регламентовано у ст. 388 ЦК України. До речі, саме в цій статті вказується, що якщо майно вибуло з володіння законного власника внаслідок викрадення або з інших причин, які не залежали від його волі, то воно може бути витребуване власником навіть у тої особи, яка не знала і не могла знати, що майно було набуто від особи, яка не мала права його відчужувати. Отож положення, передбачені в ч. 5 ст. 96² КК, тільки заплутують правозастосування.

Повертаючись до питання про правову природу спеціальної конфіскації хотів би відзначити, що, на моє переконання, незважаючи на те, що спершу вона появилася у кримінальному процесуальному законодавстві, має все ж такі матеріальну кримінально-правову природу, ба більше, в ній яскраво проявляються ознаки покарання. У принципі така позиція навіть не потребує особливого обґрунтування, адже аргументи, які промовляють на її користь, знаходяться на поверхні. При спеціальній конфіскації відбувається позбавлення права власності особи. Той самий ефект відбувається і під час покарання у виді штрафу, і під час покарання у виді конфіскації майна. Ба більше, конфіскація і спеціальна конфіскація, очевидно, мають однакову правову природу, що впливає не тільки зі змісту цих заходів, а й із їх назви. Найбільш наочно це проявляється якщо порівнювати спеціальну конфіскацію і часткову конфіскацію майна як вид покарання, коли суд у вирокі перелічує (вказує) майно, яке підлягає конфіскації. Водночас дивно, що можливість застосування конфіскації, враховуючи тяжкість цього покарання, обмежена, здебільшого тяжкими та особливо тяжкими злочинами, а сфера застосування спеціальної конфіскації є значно ширшою. До речі, в Проекті його автори хоч і відмовляються від покарання у виді конфіскації майна, проте взагалі не обмежують сферу застосування спеціальної конфіскації. В цьому відношенні варто звернути також увагу, що майно, яке може підлягати спеціальній конфіскації, може бути доволі дорогівартісним, а

сама конфіскація у таких випадках буде суттєво обмежувати майнові права і засудженої особи, і близьких для неї осіб. На мою думку, спеціальну конфіскацію цілком можливо було би віднести до переліку додаткових покарань, передбачивши положення, що вона застосовується до кримінальних проступків лише у випадках, коли суд визнає це за необхідне, і обов'язково застосовується у всіх випадках вчинення умисного злочину без спеціальної вказівки про це в санкції статті Особливої частини КК. Звісно, що реалізація цієї ідеї потребує її узгодження і з іншими положеннями кримінального закону, які передбачають реалізацію кримінальної відповідальності в інших формах, зокрема, звільнення від відбування покарання з випробуванням, засудження без призначення покарання тощо.

Віднесення спеціальної конфіскації до переліку покарань цілком узгоджується з правильною по суті, але вже давно призабутою ідеєю про те, що покарання буде максимально ефективним лише тоді, коли саме покарання, його зміст, буде виводитися із самого злочину, його природи. В цьому відношенні цілком правильно реалізовував цю ідею законодавець, коли спершу допускав застосування конфіскації майна лише у випадках вчинення корисливих злочинів. Конфіскація майна, яке було використане винним як знаряддя чи засоби вчинення злочину, може бути цілком логічним і ефективним каральним засобом впливу на особу, яка використала свою власність для вчинення кримінально протиправного діяння. Звісно, що вилучення майна в тих випадках, коли особа не стала його законним власником, не може бути віднесено до переліку покарань поряд зі спеціальною конфіскацією, адже у випадку вилучення майна не відбувається обмеження законних прав особи, що є обов'язковою ознакою покарання, його змістом. Тому вилучення майна повинно залишитися самостійним засобом кримінально правового впливу. В цьому відношенні відкритою залишається дискусія про правову природу такого вилучення і відповідно структурного розміщення у законодавстві цих положень.

Як відомо, Проєкт КК був предметом неодноразових обговорень на різних формальних і неформальних зустрічах і з вітчизняними, і з міжнародними колегами, неодноразово був предметом наукових висновків і національних, і зарубіжних експертів. Проте і дотепер з урахуванням появи нових Директив ЄС експертизи щодо відповідності окремих положень Проєкту законодавству ЄС тривають і є вже нові висновки, які потребують осмислення з метою зміни окремих його положень. Хотів би в цьому відношенні зупинитися на експертному висновку щодо відповідності положень про конфіскацію активів, передбачених у Проєкті КК України, законодавству Європейського Союзу, який підготовлений і переданий Робочій групі професором Робертом Ессером (Університет Пассау) в липні 2025 р. Необхідність отримання експертного висновку обумовлена появою нової Директиви ЄС 2024/1206 про заморожування та конфіскацію засобів і доходів, одержаних злочинним шляхом, у Європейському Союзі, яка ґрунтується на ст. 82 (2) та ст. 83 (1) Договору про функціонування Європейського Союзу. Директива містить мінімальні правила щодо конфіскації майна в кримінальних справах та арешту такого майна з метою його можливої подальшої конфіскації. Положення Директиви повинні бути імplementовані державами-членами ЄС до 23 листопада 2026 р. Одразу хотів би зазначити, що Робоча група, працюючи над Проєктом, усвідомлює те, що його положення повинні бути адаптовані до законодавства ЄС, адже Україна однозначно задекларувала своє майбутнє як держави-учасниці ЄС. Водночас у приватних зустрічах експерти зі зарубіжних держав звертали нашу увагу, що вимоги такої майбутньої перевірки відповідності національного законодавства законодавству ЄС для нових членів будуть значно суворішими, порівняно з тими державами, які вже є членами

ЄС. Саме тому ставлення до різних Директив, які висувають певні вимоги до законодавства в різних сферах, повинно бути надзвичайно уважним.

Незважаючи на те, що всі експертні висновки привертають увагу, насамперед, в частині зауважень, але враховуючи особисту причетність до роботи над Проектом, зокрема, до положень, які стосуються спеціальної конфіскації та вилучення майна, не можу не згадати і того факту, що в більшості висновків професора Ессера є позитивний, який засвідчує факт відповідності положень Проекту європейському законодавству та відповідній Директиві. Зокрема, в нім йдеться про:

- правильне максимально широке визначення поняття активів, які можуть бути конфісковані;

- наявність положень про конфіскацію вартості еквівалента тих активів, які фактично не можуть бути конфісковані оскільки були реалізовані, втрачені або перетворені;

- наявність положень про можливість конфіскації активів у третіх осіб;

- наявність положень, спрямованих за захист прав потерпілого, зокрема, існування спеціального Фонду для відшкодування.

Водночас були висловлені певні побажання щодо удосконалення Проекту в цій частині. Професор звернув увагу, що Проект не передбачає винятків для застосування спеціальної конфіскації ні щодо окремих кримінальних правопорушень, ні щодо тих індивідуальних випадків, коли її застосування у конкретному випадку може бути надто обтяжливим засобом впливу на особу. Про таку можливість виключення спеціальної конфіскації йдеться у Директиві. До речі, треба нагадати, що і в чинному КК України застосування такої конфіскації обмежується лише певними видами кримінальних правопорушень. Дійсно, якщо особа використала транспортний засіб для заподіяння легкого тілесного ушкодження, то невже є потреба конфісковувати її транспортний засіб, який фактично був знаряддям учинення кримінального правопорушення? Звісно, що питання немає однозначної відповіді, але видається, що більше аргументів може свідчити на користь відмови від застосування конфіскації у цьому випадку.

Розглядаючи питання про правову природу спеціальної конфіскації, вже наголошувалося, що вона має багато спільного з покаранням у виді конфіскації майна, застосування якого законодавець суттєво обмежує з урахуванням його тяжкості. Дійсно, вже давно помічено, що конфіскація майна заподіює шкоду не тільки безпосередньо засудженому, а й членам його сім'ї, які проживають разом з ним, і які можуть унаслідок конфіскації опинитися ще в більш скрутнішому становищі, ніж безпосередньо засуджений, до якого, наприклад, застосували покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Саме тому була висловлена думка про те, що і застосування конфіскації також має бути обмежене певною сферою кримінальних правопорушень, зокрема, лише умисними злочинами. З іншого боку, не можна допустити випадків, коли елементарні знаряддя чи засоби вчинення кримінального проступку, наприклад, ніж, мобільний телефон, які були визнані речовими доказами по справі, будуть залишатися у власності засудженого. У зв'язку з цим сформульована пропозиція про те, що у випадку вчинення кримінального проступку, надати суду право в кожному конкретному випадку вирішувати питання про застосування спеціальної конфіскації. В цьому відношенні треба наголосити, що жодних винятків щодо випадків вилучення майна, на яке особа не мала права власності, не може бути незалежно від категорії кримінального правопорушення.

До принципових зауважень професор звертає увагу на відсутність у Проекті положень про так звану розширену конфіскацію. Йдеться про положення

Директиви, які передбачають, що для ефективної боротьби з організованою злочинністю в законодавстві необхідно передбачити можливість конфіскації не лише активів, включно з доходами від злочинів або знаряддя їх вчинення, а й майна, яке суд вважатиме отриманим у результаті (подальшої) злочинної діяльності. При цьому така розширена конфіскація завжди розглядається тоді, коли між відповідним майном та злочином, за який винесено остаточний вирок, немає безпосереднього зв'язку. Для цього ст. 14 Директиви вимагає від національного законодавця ухвалення положень щодо розширеної конфіскації таким чином, щоб майно особи, засудженої за злочин, який, ймовірно, прямо або опосередковано приносить економічну вигоду, могло бути конфісковано повністю або частково також і тоді, коли національний суд переконаний, що відповідне майно було отримане в результаті (подальшої) злочинної діяльності. Водночас засудження за таку злочинну діяльність не є обов'язковою передумовою застосування такої конфіскації. Гадаю, що навряд чи положення Директиви в цій частині можуть бути повністю текстуально перенесені в чинний КК чи в Проект, адже фактично йдеться про запровадження презумпції злочинного походження майна без підтвердження такого походження обвинувальним вирок суду, що суперечить ідеї презумпції невинуватості особи. Що ж стосується самої ідеї конфіскації вторинних доходів, отриманих від введення в обіг майна, отриманого злочинним шляхом, то вона повною мірою реалізована і в чинному КК, і в Проекті.

Наступне зауваження стосується відсутності в Проекті положень про так звану автономну конфіскацію. Щодо автономної конфіскації, то у ст. 16 Директиви вказується про необхідність конфіскації майна невідомого походження у зв'язку зі злочинною діяльністю, коли відсутні всі інші підстави для конфіскації, але національний суд переконаний, що виявлене майно отримано в результаті злочинної діяльності в рамках злочинного угруповання і що ця діяльність, ймовірно, прямо або опосередковано принесе значні економічні вигоди. При цьому потрібно враховувати:

а) вартість майна, якщо воно значною мірою не відповідає легальним доходам відповідної особи;

б) відсутнє правдоподібне пояснення легального походження майна;

в) відповідна особа пов'язана з особами, які мають стосунок до злочинного угруповання.

На мій погляд, і вказане положення Директиви прямо суперечить презумпції невинуватості особи, адже допускає застосування конфіскації без визнання особи винуватою у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, а що найважливіше взагалі не вимагає встановлення зв'язку походження майна з конкретним кримінально протиправним діянням. Звісно, що цілком реальними є ситуації, коли особа має значну кількість майна, легальні підстави отримання якого вона пояснити не може, і в той самий час визнає свій зв'язок зі злочинним світом або навіть власний статус у злочинному світі, зокрема якійсь злочинній організації. Звісно, що в такому випадку мало сумнів у тому, що майно такої особи отримано в нелегальний спосіб і, ймовірно, його отримання було пов'язане із вчиненням кримінально протиправних діянь або безпосередньо цією особою, або іншими, які пов'язані з нею. Проте з урахуванням сучасної доктрини кримінального права навряд чи правильним буде застосовувати спеціальну конфіскацію такого майна як кримінально-правовий засіб впливу. Річ у тому, що сучасна теорія кримінального права передбачає застосування найрізноманітніших засобів кримінально-правового характеру і карального, і некарального характеру, і до осіб, які є суб'єктами кримінального правопорушення, і до тих осіб, які не наділені всіма ознаками суб'єкта, але лише у випадку

встановлення рішенням суду факту вчинення особою конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України.

На сучасному етапі з урахуванням розвитку науки кримінального права в кримінальному законодавстві не передбачено положень, які би впроваджували найбільш радикальні аспекти соціологічної школи кримінального права, які свого часу були передбачені в КК 1927 р. і допускали можливість застосування заходів кримінально-правового впливу до особи, яка, на думку суду, становила сама по собі небезпеку безвідносно до вчинення нею конкретного суспільно небезпечного діяння. У цьому відношенні треба знову ж таки звернути увагу на певну неузгодженість положень КПК України та чинного КК України. Адже, якщо в матеріальному законі немає положень, які би безпосередньо передбачали можливість застосування так званої розширеної чи автономної конфіскації, як вони передбачені в Директиві, то частково такі положення містяться у процесуальному законодавстві. Так, у п. 6¹ ч. 9 ст. 100 КПК України йдеться про те, що майно (грошові кошти або інше майно, а також доходи від них) засудженого за вчинення корупційного злочину, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, його пов'язаної особи конфіскується, якщо в суді не підтверджено законність підстав набуття прав на таке майно. Щоправда, у зв'язку з цим положенням виникає питання про яке майно йдеться і про який період його набуття говорить законодавець? Адже, оскільки немає ніяких застережень, то можна дійти висновку, що фактично цим процесуальним положенням запроваджується повна конфіскація майна. Як зазначалося, вказані положення суперечать принципу презумпції невинуватості особи і з цього погляду їх реалізація є суперечливою. Можливо в майбутньому для реалізації положень цієї Директиви доцільно розширити сферу підстав для застосування цивільно-правової конфіскації (вилучення), передбаченої в Гл. 12 ЦПК України, положення якої сьогодні можуть бути застосовані лише до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Цілком реально поширити положення про конфіскацію (вилучення) активів і в тих осіб, які в той чи інший спосіб мають зв'язки зі злочинними об'єднаннями, але не можуть довести легальних підстав наявних у них активів у значних розмірах. Звісно, що ця ідея потребує більш детального осмислення з метою формулювання і підстав такої конфіскації (вилучення), і кола осіб, яких вона може стосуватися.

Ще однією проблемою, на яку звернув увагу професор Ессер у своєму висновку щодо відповідності положень Проекту вимогам Директиви, є питання про можливість застосування спеціальної конфіскації без попереднього засудження. У ст. 15 Директиви вказується, що конфіскація активів без попереднього засудження особи за вчинення конкретного кримінального правопорушення можлива в таких випадках:

- а) хвороба підозрюваної або обвинуваченої особи;
- б) втеча підозрюваної або обвинуваченої особи;
- в) смерть підозрюваної або обвинуваченої особи;
- г) строк давності за відповідний злочин згідно з національним законодавством становить менше 15 років і минув після порушення кримінальної справи.

Ідея таких положень загалом є зрозумілою – коли постановлення обвинувального вироку суду є утруднене з певних об'єктивних обставин, то це не повинно бути перешкодою для швидкого застосування спеціальної конфіскації, адже зволікання можуть надалі суттєво утруднити таку конфіскацію або взагалі її унеможливити. Водночас пряме перенесення цих положень до кримінального закону знову ж таки буде значною мірою порушувати принцип презумпції невинуватості особи. Адже, як зазначалося, кримінально-правові заходи впливу відповідно до вітчизняної теорії

кримінального права можуть застосовуватися до особи лише в тому випадку, коли рішенням суду встановлено факт вчинення такою особою конкретного суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК. До такого рішення жодні заходи кримінально-правового характеру не можуть бути застосовані. Заразом реалізація цих положень Директиви, як видається, може відбуватися через призму норм не матеріального, а процесуального законодавства. Так, наприклад, у чинному КПК України передбачена можливість по окремих категоріях справ здійснювати провадження у формі *in absentia*, що доволі успішно реалізовується на практиці. В цьому відношенні можна було би запропонувати розширити сферу кримінальних правопорушень щодо яких такий розгляд був би можливий. Крім того, кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість накладання арешту на майно, яке може бути в подальшому конфісковане не тільки у межах спеціальної конфіскації, а й конфіскації як виду покарання.

З урахуванням розглянутої правової природи спеціальної конфіскації, яку цілком можна віднести до переліку покарань, виникає питання про підставність її застосування у випадках, коли особа звільняється від кримінальної відповідальності або коли особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, не є суб'єктом кримінального правопорушення і не може підлягати кримінальній відповідальності. Думається, що ні в першому, ні в другому випадку спеціальна конфіскація не мала би застосовуватися. Річ у тому, що при звільненні від кримінальної відповідальності держава відмовляється не тільки засуджувати особу за вчинене нею діяння, а й застосовувати до неї будь-які інші заходи кримінально-правового характеру, які би містили в собі каральний ефект. Тому дещо дивною виглядає ситуація, коли при такому загальному «прощенні» вчиненого кримінального правопорушення все ж таки застосовується каральний по своїй суті захід впливу, яким є спеціальна конфіскація. Щодо цього не до кінця зрозумілою є позиція законодавця у чинному КК, коли застереження щодо неможливості застосування спеціальної конфіскації у випадку звільнення від кримінальної відповідальності стосуються лише звільнення у зв'язку із спливом строків давності.

Не можна погодитися також з позицією законодавця, коли допускає можливість застосування спеціальної конфіскації у випадку, коли суспільно небезпечне діяння було неосудною особою або особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Адже виключення вказаних осіб зі сфери кримінальної відповідальності зумовлене тим, що існує неспростовна презумпція про неможливість усвідомлення ними значення свого діяння. Тож застосовувати до таких осіб спеціальну конфіскацію, позбавляючи їх права власності на їхнє майно, беззмістовно, адже вони не здатні зрозуміти ефекту від такого заходу впливу. Треба нагадати, що сформульовані застереження щодо неможливості застосування спеціальної конфіскації у випадку звільнення від кримінальної відповідальності, а також у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння особами, які не наділені всіма ознаками суб'єкта кримінального правопорушення, не стосується випадків, коли йдеться про вилучення майна, яке не перебувало на законних підставах у власності вказаних осіб. Вилучення такого майна не має карального ефекту, оскільки не відбувається обмеження законних прав особи.

Список використаних джерел

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

2. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text>.
4. Новий Кримінальний Кодекс. Контрольний текст проєкту (станом на 15.10.2025 року) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення інституту спеціальної конфіскації з метою усунення корупційних ризиків при її застосуванні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-19#Text>.
6. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>.
7. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
8. Цивільний процесуальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

References

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union with protocols and declarations. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/4651-17#Text>.
4. Novyi Kryminalnyi Kodeks. Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 15.10.2025 roku). Retrieved from <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf>.
5. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vdoskonalennia institutu spetsialnoi konfiskatsii z metoiu usunennia koruptsiinykh ryzykiv pry yii zastosuvanni. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-19#Text>.
6. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy stosovno vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-18#Text>.
7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15#Text>.
8. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

**ASSET FORFEITURE UNDER CRIMINAL CODE OF UKRAINE:
CURRENT STATE AND PROSPECTS OF IMPROVEMENT*****Volodymyr Burdin***

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
e-mail: volodymyr.burdin@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0736-0159*

The article deals with the issues related to asset forfeiture. It is concluded that both in the standing CC of Ukraine and in the Draft CC, which is being developed by the Working Group on Criminal Legislation Reform, the provisions that provide for the possibility of asset forfeiture enforcement do not differ significantly. In general, it can be stated that property that was used as an instrument or means of committing a criminal offense, property that was obtained as a result of committing such an offense, as well as secondary income subsequently obtained from such property, are subject to asset forfeiture. The author pays attention to the fact that in the Draft CC its authors terminologically more correctly deal with the situations when the object of forfeiture is property to which a person did not acquire and could not acquire ownership rights, for example, when it goes about illegally manufactured weapons, narcotics, etc. Obviously, it is wrong to address to asset forfeiture of these items in such cases. The author states that there are conflicts between the provisions of substantive criminal law and criminal procedural law concerning asset forfeiture. The legal nature of asset forfeiture is considered. The author argues for its substantive legal nature, as well as for the fact that in its content it is no different from punishment in the form of forfeiture of property. In connection with this, it is proposed to attribute it to the types of additional punishments. At the same time, the application of this punishment should have certain restrictions regarding certain categories of criminal offenses. The provisions of EU Directive 2024/1206 concerning the possibility of introducing the so-called extended and autonomous confiscation, as well as confiscation without prior conviction of a person, are analyzed. It is substantiated that the application of these types of confiscations does not correspond to the modern doctrine of criminal law, according to which the measures of criminal legal influence can be applied to a person only when this person has committed a specific socially dangerous act foreseen in the CC of Ukraine. Moreover, the implementation of these provisions of the Directive would contradict the principle of the presumption of innocence. It is suggested abandoning the application of asset forfeiture in case when person commits a socially dangerous act before reaching the age of criminal liability, or in a state of insanity. The expediency of abandoning the asset forfeiture in the case of exempting a person from criminal liability is substantiated.

Keywords: seizure of property, criminal liability, criminal offense, punishment, asset forfeiture.

*Стаття: надійшла до редакції 23.09.2025
прийнята до друку 21.10.2025*